

ГРОШОВІ ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РЕСУРС ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті аналізується роль заощаджень домогосподарств, як важливого джерела стабільності національної економіки. Заощадження домогосподарств розглядаються з позиції інвестиційних ресурсів для української економіки.

The article introduces the households savings as important source of national stability. Savings are examined as investment resources for Ukrainian economy.

Сучасні вимоги щодо підвищення ефективності механізму перерозподілу фінансових ресурсів вимагають пошук нових джерел інвестування економіки України. Одним з важливих таких джерел є грошові заощадження домашніх господарств. Значення грошових заощаджень велике не тільки для домашніх господарств але вони є важливим фактором стабільності національної економіки.

Метою статті є обґрунтування теоретичного положення, що грошові заощадження домашніх господарств є інвестиційним ресурсом для національної економіки.

Наявні доходи домогосподарств є сумою кінцевих споживчих витрат домогосподарств та заощаджень. Згідно даних Держкомстату України, заощадження в січні-липні 2008 р. склали близько 12,1 % сукупного доходу домашніх господарств (розраховано автором за даними сайту Держкомстату України [4]). Зростання кінцевих споживчих витрат домогосподарств стимулює зростання ВВП, тим часом як зростання заощаджень домогосподарств вирішує частково питання фінансування інвестицій і одночасно полегшує тягар, покладений на систему соціального забезпечення. Це є доказом того, що такий результат може бути досягнутий

якщо дохід домогосподарств зростає, і це зростання є функцією здатності економіки досягати продуктивних цілей через більш ефективне використання трудових та капітальних факторів виробництва.

За даними Держкомстату України величина валових заощаджень сектору домашніх господарств у 2005 році складала 46214 млн.грн., [2, с.40] приблизно 9 млрд. дол.США. В таблиці 1 наведені пропорції валових та чистих заощаджень для України, в тому числі і заощаджень домогосподарств. Частка валових заощаджень домогосподарств досягла 40,8 % в 2005 році, в часи коли економічний клімат України був унікальним, з високим рівнем заощаджень корпорацій та здебільшого негативним рівнем приватних заощаджень (для порівняння, цей показник в країнах ОЕСР був в той час на рівні 50 %). Сума заощаджень домогосподарств є достатньою для фінансування формування валового капіталоутворення для інших секторів (машинобудування, транспортне обладнання, дороги, залізниця, телекомунікаційні мережі тощо), також для формування валового капіталоутворення самих домогосподарств (купівля нерухомості).

Таблиця 1. Рахунок використання наявного доходу інституційних секторів економіки України у 2005 р. (у фактичних цінах; млн. грн.)

Показники	Нефінансові корпорації	Фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Домашні господарства	Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	Оплата послуг фінансових посередників	Вся економіка
Ресурси							
Валовий наявний дохід	41387	12308	93487	298838	5221	0	451241
Всього	41387	12308	93487	298838	5221	0	451241
Використання							
Кінцеві споживчі витрати			80528	252624	4727		337879
індивідуальні			49418	252624	4727		306769
колективні			31110				31110
Валове заощадження	41387	12308	12959	46214	494	0	113362
Всього	41387	12308	93487	298838	5221	0	451241
Чисте заощадження	1881	10965	4592	45651	-272	0	62817

(Джерело: Статистичний щорічник України за 2006 рік, с.40).

Реалізація переважної більшості інвестиційних програм в Україні стримується через відсутність доступних джерел фінансування. Домашнє господарство в умовах ринкової економіки є самостійно господарюючим суб'єктом, тобто повністю залежить від результатів власної діяльності. Працюючі члени домогосподарств заробляють кошти, які вони використовують щодня для купівлі товарів чи послуг або для інвестування у фінансові активи. Тим не менш, члени домогосподарств можуть також вести сімейний бізнес, наприклад, магазини, кафе, таксі чи ферми. Домогосподарства також можуть надавати житлові послуги. В системі національних рахунків ці різні види підприємств описуються терміном "суб'єкти підприємницької діяльності" (без створення юридичної особи – автор), у них немає акціонерів і їхня відповідальність не обмежена у разі платіжного дефолту. Тому раціональне ведення домашнього господарства, забезпечення безперервності його розвитку в умо-

вах ринку неможливе без створення різних грошових фондів. Джерелом їх формування є наявний дохід, який є в розпорядженні домашнього господарства. Цільове призначення цих фондів може бути різним. Це може бути створення страхового резерву для підтримки звичайного рівня поточного споживання у разі зниження величини наявного доходу, що є у розпорядженні фізичних осіб. По-друге, можливим є формування грошового резерву для придбання дорогих предметів тривалого користування або послуг. Крім цього, створення грошового фонду може бути для його подальшого інвестування (вкладення коштів в акції, облигації і т. д.) з метою підвищення рівня доходу домашнього господарства.

В залежності від мети заощадження, розрізняють дві форми заощаджень: неорганізовані та організовані заощадження. Неорганізовані заощадження це готівка на руках у населення в гривні та іноземній валюті. Організовані заощадження це грошові кошти населення, роз-

міщені на рахунках в комерційних банках, вкладені в акції, облігації різних підприємств і інші фінансові інструменти. Українські домашні господарства надають перевагу неорганізованім заощадженням. За даними Держкомстату в січні-липні 2008 р. приріст грошових вкладів та заощаджень в цінних паперах склав 11,4 % загальної суми заощаджень; при цьому в іноземну валюту було вкладено 0,7 % [4]. Обсяг та розподіл заощаджень домашніх господарств на організовані і неорганізовані визначаються чинниками внутрішнього та зовнішнього характеру. Зокрема, до останніх можна віднести: рівень довіри населення до банківської системи; досконалість державної системи страхування приватних внесків; рівень законодавчого забезпечення операцій на ринку цінних паперів, банківських операцій, пенсійного забезпечення, страхової справи.

Очевидно, що багато причин можуть вплинути на збільшення чи зменшення споживання домогосподарств. На першому місці – існуючі варіації у доході домогосподарства, доходу від власності або втрати від фінансових інвестицій чи інвестицій в нерухомість. Тим не менш, на рівень споживання домогосподарства також впливають майбутні очікування: ймовірність збільшення чи зменшення доходу, очікування щодо рівня безробіття, інфляційні очікування тощо. Вплив поведінки споживача на рівень ВВП спонукає економістів вдаватися до застосування до показників "стану домогосподарств", отриманих в результаті соціологічних опитувань, в яких споживачів запитують про впевненість у майбутньому, чи планують вони робити значні покупки, а також про покращення або погіршення їхнього фінансового стану в недалекому минулому.

Другою вагомою характерною рисою є важливість валового капіталоутворення. Це має пряме відношення до домогосподарств, оскільки купівля нерухомих об'єктів характеризується як "приріст основного капіталу". Частково такі інвестиції фінансуються за рахунок заощаджень домогосподарств. Так інвестиції в основний капітал за рахунок коштів населення на індивідуальне житлове будівництво в Україні в 2006 році склали 5110 млн. грн. у фактичних цінах (приблизно 1 млрд. дол. США). Для порівняння: загальний обсяг державного боргу України станом на 31.08.2008 р. був рівний 17,4 млрд. дол. [5].

Низький рівень організованих заощаджень відображає ступінь довіри українських домашніх господарств до вітчизняних банків, підприємств і держави. В умовах розвинутої економіки домашні господарства велику частину своїх активів розміщують на банківські рахунки або вкладають в різні фінансові інструменти. Така поведінка домашніх господарств повністю відповідає цілям заощадження, а її логіку нескладно продемонструвати на прикладі відносин домашніх господарств з комерційними банками.

Так, створення страхового резерву для збереження рівня поточного споживання говорить про необхідність підтримки найбільш ліквідної форми заощаджень населення. Для того, щоб залучити цю частину грошових заощаджень населення, американські банки пропонують домашнім господарствам трансакційні депозити. Обслуговуючи рахунки по цих депозитах, банк зобов'язаний негайно виконати будь-яку вимогу про зняття коштів, зроблену самим клієнтом або третьою особою за його дорученням. Трансакційні депозити називають також чековими, тобто розпорядитися цими депозитами вкладник може виписавши чек. До них відносяться звичайні внески до запитання і НАУ-рахунки (Negotiable Order of Withdrawal Account або NOW-account), по яких банки виплачують відсоток. У окрему групу варто віді-

лити внески на рахунках з автоматичним перерахуванням коштів (cash management accounts), які відкривають своїм клієнтам американські банки. Подібні рахунки є різновидом брокерського рахунку, були запропоновані компанією Merrill Lynch в 1977 р. для приватних інвесторів. Клієнт може використовувати цей рахунок як поточний, для оплати товарів і послуг за допомогою чека або банківської карти, а залишок грошових коштів на рахунку автоматично інвестується до фонду грошового ринку, приносячи його власникові певний дохід.

Рівень розвитку карткової форми безготівкових розрахунків в економічно розвинених країнах дозволяє населенню практично скрізь оплачувати поточні витрати, використовуючи залишок на карткових рахунках.

Таким чином, високий ступінь ліквідності залишків на поточних рахунках в зарубіжних банках дозволяє домашнім господарствам бути повноправними учасниками системи безготівкових розрахунків, понизити ризик випадкової втрати готівки і ступінь схильності заощаджень до інфляції (в тому випадку, якщо по залишку на поточних рахунках банки виплачують дохід).

Економічні мотиви вітчизняних домашніх господарств, що розміщують грошові кошти на поточні рахунки у вітчизняних банках, практично відсутні: населення не розраховує понизити ступінь ризику їх випадкової втрати (рівень довіри до банківської системи надзвичайно низький); зберегти вартість заощаджень неможливо – ставка по залишку на поточних рахунках не перевищує 2 %, тоді як, навіть за офіційними даними, рівень інфляції (індекс-дефлятор ВВП) в 2006 р. був 113,8 % [2, с.49]. Проте варто відзначити, що сьогодні відбувається процес поступового залучення українського населення в систему безготівкових розрахунків шляхом розвитку їх карткових форм, проте цей процес відбувається повільно.

Вкладник вносить кошти на рахунки по строкових внесках для отримання певного доходу. Банки, залучаючи стійкий кредитний ресурс, виплачують по строкових внесках підвищений відсоток. Річ у тому, що відповідно до українського законодавства грошові кошти, розміщені на рахунках по строкових внесках, повертаються вкладникові лише після закінчення визначеного, встановленого договором терміну. Вкладник має можливість скористатися своїми грошима і до закінчення терміну зберігання внеску, проте в цьому випадку він не отримає ту суму доходу, на яку розраховував. Дохід вкладникові буде виплачений по ставці внеску до запитання, що діє в банку, за той період, протягом якого його грошима користувався банк. Цивільний кодекс забороняє банкам знижувати в односторонньому порядку ставку по укладених раніше договорах строкового внеску.

Дохід, що виплачується банками по залишку на строкових рахунках, до певної міри дозволяє домашнім господарствам зберегти в умовах інфляції грошові кошти з метою придбання предметів тривалого користування, дорогих послуг, створення грошових фондів для їх подальшого інвестування. Рівень інфляції в економічно розвинених країнах дозволяє приватному вкладникові досягати своїх цілей. В Україні вони поки навряд чи досяжні – на початку 2008 р. ставки по строкових внесках в комерційних банках України склали 12-18 % і залежно від умов внеску і, по суті, навіть не покривали темп інфляції.

Розвитку відносин домашніх господарств з комерційними банками сприяє державна система гарантування внесків фізичних осіб. Для цього в 2002 році Верховною Радою України був прийнятий Закон України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" [1]. Цим Законом встановлюються засади функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок відшкодування вкладів вкладникам учасників (тимчасових учасників)

Фонду, а також регулюються відносини між Фондом, Кабінетом Міністрів України та Національним банком України. Система припускає часткову компенсацію внесків фізичних осіб у разі втрати ліцензії банками, в яких були розміщені внески. Сума компенсації залежить від величини внеску, але не більш встановленої межі. Страхувальниками виступатимуть не самі вкладники, а банки. У разі банкрутства банку з вкладниками розраховуватиметься Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Таким чином, заощадження домашніх господарств – це важливий інвестиційний ресурс для української економіки.

1. Закон України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 5. – С. 30 (із змінами, внесеними згідно із Законом N 358-V (358-16) від 16.11.2006. – ВВР. – 2007. – № 2. – С. 15). 2. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – К.: Видавництво "Консультант", 2006. 3. Кидуэлл Д.С., Петерсон Р.Л., Блэквелл Д.У. Финансовые институты, рынки и деньги. СПб: Питер, 2001. 4. <http://www.ukrstat.gov.ua>. 5. <http://www.minfin.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 09.06.2009

К. Лагута, асп.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОРПОРАТИВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються теоретичні засади та практика фінансування інноваційної діяльності в корпоративному секторі економіки України.

Theoretical principles and practice of financing of innovative activity in the corporate sector of economy of Ukraine are examined in the article.

Попри зростання обсягів фінансування інноваційного розвитку в останні роки в Україні, значна частина проблем у цій сфері залишається не розв'язаною. У цьому контексті очевидною є необхідність впровадження заходів для підвищення ефективності фінансування інновацій, в тому числі здійснення наукових досліджень, які сприяли б удосконаленню фінансового механізму інноваційного розвитку. Застосування науково обґрунтованого підходу до формування цього фінансового механізму здатне перетворити їх у дієвий інструмент поліпшення стимулювання економічного розвитку, покращення загального інвестиційного клімату в економіці.

Тому очевидно, що проблема використання фінансового механізму інноваційного підприємництва в корпоративному секторі національної економіки ставить перед українською економічною наукою низку складних проблем, які потребують наукового осмислення й практичного розв'язання.

Вагомий внесок у дослідження проблем фінансування інноваційної діяльності в корпоративному секторі економіки зробили такі відомі вітчизняні вчені, як А.І. Даниленко, М.І. Крупка, І.О. Лютий, С.В. Науменкова, С.В. Онишко, В.М. Федосов, Л.І. Федулова та ін. [1].

Метою цієї статті є дослідження теоретичних та прикладних засад фінансування інноваційної діяльності в корпоративному секторі економіки України та обґрунтування напрямків удосконалення управління відповідними фінансовими ресурсами.

Наше дослідження виходить із визнання необхідності посилення ролі фінансів у здійсненні інноваційної діяльності як найважливішого інструменту підвищення ефективності національного підприємництва. Йдеться про фінансування так званих "точок зростання" – наукомістких виробничих процесів; підтримку створення і функціонування інноваційних структур; технологічне і технічне оновлення пріоритетних галузей економіки; розробку високорентабельних інвестиційно-інноваційних проектів, реалізація яких може дати якнайшвидшу віддачу, забезпечити прогресивні зміни в структурі національного виробництва.

Тенденції розвитку інноваційної діяльності в українській економіці свідчать про те, що в даний час йдуть два паралельні процеси: по-перше, бізнес починає формувати власну наукову базу і розвиває коопераційні зв'язки з науково-дослідними організаціями, а, по-друге, держава створює інфраструктуру інноваційної діяльності. Проте практика вказує тут й на серйозні проблеми. На сьогодні в Україні по суті не існує довгострокових

інноваційних стратегій розвитку пріоритетних секторів економіки, які б слугували стратегічним орієнтиром при інвестуванні певних галузей.

Зауважимо, що з 2003 р. в Україні відновлено бюджетне кредитування підприємств, тобто надання за рахунок бюджету поворотної фінансової допомоги. Усі бюджетні видатки на розвиток окремих регіонів, галузей і підприємств, включаючи бюджетне кредитування, у розумінні ЄС є державною допомогою. Програми кредитування суб'єктів підприємницької діяльності за рахунок державного бюджету передбачають або часткове погашення державою відсотків за кредитами, отриманими у комерційних банках (до 10-12 %), або безпосереднє надання державою кредитів за відсотками, нижчими за ті, що пропонуються комерційними банками. І в першому, і в другому випадках це є державною допомогою, оскільки передбачає пільгові умови кредитування окремих підприємств за рахунок державних ресурсів або відмову держави в отриманні належних їй коштів за надани підприємствам фінансові ресурси [2].

Нажаль, тривала державна підтримка дозволяє нерентабельним підприємствам "триматися на плаву", а рентабельним – не опікуватися проблемами зниження витрат і підвищення ефективності виробництва. У свою чергу, це гальмує інноваційні перетворення.

Під механізмом фінансування інноваційної діяльності будемо розуміти сукупність форм, методів і способів фінансування інновацій, які відображають використання специфічних джерел фінансування в ув'язці з господарською ситуацією компанії, планами її поточної діяльності і розвитку.

Фінансовий механізм забезпечення інноваційної діяльності має три головні елементи: державне фінансування, кредитування і самофінансування. Державне фінансування – це фінансування інноваційної діяльності суб'єктів господарювання за кошти бюджету і позабюджетних фондів. Кредитування – це фінансування інноваційної діяльності за рахунок позик банку та інших кредитних інституцій. Самофінансування передбачає використання суб'єктами господарювання власних та акціонерних фінансових ресурсів в інноваційних цілях. Головними джерелами власних фінансових ресурсів є прибуток і амортизація [3]. У 2006 р. основними джерелами фінансування інноваційної діяльності в Україні були: власні кошти – 84,6 % (у 2000 р. – 79,6 %), кредитування – 8,5 % (у 2000 р. – 6,3 %), зарубіжні інвестори – 2,9 % (у 2000 р. – 7,6 %), державний бюджет – 1,9 % (у 2000 р. – 0,4 %) [4].